

Dr hab. Mirosław Sobecki prof. UwB
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytetu w Białymstoku

Recenzja
w przewodzie habilitacyjnym dr Barbary Jankowiak
wszczętym
na Wydziale Studiów Edukacyjnych
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zainteresowania naukowe habilitantki ściśle wiążą się z jej aktywnością o charakterze praktycznym. Od 2003 roku jest ona zatrudniona w Zakładzie Promocji Zdrowia i Psychoterapii. Jednostka ta prowadzi zajęcia dydaktyczne oraz badania naukowe w obszarach stanowiących przedmiot zainteresowań dr Barbary Jankowiak. Habilitantka jest mocno osadzona w sferze działań praktycznych. Przez szereg lat pracowała z młodzieżą prowadząc zajęcia psychoedukacyjne i promujące zdrowie. Była także wychowawczynią klasy oraz psychoterapeutką w domu dziecka. W swoim *dossier* ma także pracę w ośrodku opiekuńczo-wychowawczym dla gimnazjalistek. Te bogate doświadczenia stworzyły możliwość pracy z młodzieżą, zarówno w dziedzinie promocji zdrowia, jak również w sferze profilaktyki i psychoterapii zaburzeń. Najważniejsze jednak, że Habilitantka potrafiła doskonale wykorzystać swoje *zanurzenie w rzeczywistości* w realizacji pracy naukowej.

Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Jako główne swoje osiągnięcie naukowe dr Barbara Jankowiak wskazuje pracę *Zachowania ryzykowne współczesnej młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne* wydaną przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w 2017 roku. Monografia ta, to niezwykle cenne oparte na imponującym materiale źródłowym

studium empiryczne. Praca ta wyraziście i skutecznie łączy trzy najważniejsze obszary aktywności naukowej Habilitantki. Obejmują one: po pierwsze *funkcjonowanie psychospołeczne młodzieży*, po drugie *pomoc psychopedagogiczną dla dzieci i młodzieży* i po trzecie *socjoterapię* rozumianą jako jedną z form pomocy.

Struktura monografii jest przemyślana i logiczna. Składa się ona zasadniczo z dwóch części. W pierwszej Autorka zamieszcza treści o charakterze teoretycznym. W zasadzie mogłoby to być zupełnie autonomiczne studium, o wysokich walorach tak naukowych jak i dydaktycznych. Jednak bogactwo przywołanych teorii i źródeł, odpowiednio uporządkowane i poddane krytycznej analizie posłużyło przede wszystkim do przygotowania autorskich badań w obszarze ryzykownych zachowań młodzieży. W części drugiej Habilitantka zaprezentowała swój warsztat badawczy oraz rezultaty przeprowadzonych badań. Znalazły się tu zarówno założenia metodologiczne badań, jak też opis i analiza wyników badań. Autorka wiele miejsca poświęciła na interpretację wyników.

Przeprowadzone analizy dotyczą różnych aspektów życia współczesnych adolescentów, którzy z jednej strony cechują się dużym potencjałem twórczym w stanowieniu własnej tożsamości a także budowaniu relacji ze światem zewnętrznym, ale za to z drugiej napelnieni są niepewnością i ryzykiem. W tym kontekście często podejmowane są przez młodzież nowe formy zachowań, a wśród tych znajdują się także zachowania ryzykowne. Jak słusznie podkreśla Autorka monografii, zachowania te nie są przypadkowe, albowiem częstokroć stanowią odpowiedź bądź to na bodźce płynące z wewnątrz organizmu, bądź też są reakcją na oczekiwania otoczenia, a zwłaszcza grupy rówieśniczej. Pojawiające się u młodych ludzi zachowania ryzykowne muszą spotykać się z adekwatną reakcją osób i instytucji odpowiedzialnych za rozwój wchodzącego w życie pokolenia. Dotyczy to zarówno rodziców jak też profesjonalnie przygotowanych pedagogów i psychologów. Jak słusznie podkreśla dr Barbara Jankowiak wyzwania stojące przed dorosłymi, towarzyszącymi młodym ludziom w rozwoju, muszą obejmować całe spektrum, od działań wspierających harmonijny rozwój i wzmacniających zasoby, przez profilaktykę, aż do efektywnej terapii.

Przedstawiając stan badań w obszarze zachowań ryzykownych Habilitantka nie ograniczyła się do krytycznej relacji z kwerendy literaturowej obejmującej zachowania związane bądź z używaniem substancji psychoaktywnych, bądź agresją i przestępczością, bądź też ryzykownych zachowań seksualnych, ale zaprezentowała bardzo bogate dane źródłowe dotyczące występowania wymienionych zachowań. W analizie czynników ryzyka zastosowała autorską typologię, dzieląc je na czynniki: biologiczne, indywidualne, rodzinne, rówieśnicze, szkolne i społeczno-kulturowe.

We fragmentach pracy dotyczących profilaktyki zachowań ryzykownych traktowanej jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej dr Barbara Jankowiak podkreśliła znaczenie świadomości teoretycznej w przygotowaniu i realizacji programów profilaktycznych. Nawiązuje tu między innymi do badań naukowych, które mają na celu ocenę skuteczności działań pomocowych. Jak zaznaczyła Habilitantka, nurt ów - mimo kontrowersji - rozwija się i jest zauważalny w realizacji działań profilaktycznych opartych na poważniejszym udziale refleksji teoretycznej.

W części empirycznej pracy, stanowiącej główne osiągnięcie naukowe Habilitantki, zastosowała ona jakościowe zbiorowe studium przypadku. Analiza dotyczyła postrzegania przez nauczycieli i socjoterapeutów symptomów ryzykownych zachowań młodzieży. Dr Barbara Jankowiak poddała szczegółowej analizie wypowiedzi osób pracujących z uczniami gimnazjów, motywując to tym, że *„ten etap edukacji najpełniej wpisuje się w poruszaną w części teoretycznej problematykę rozwoju w okresie adolescencji oraz zachowań ryzykownych podejmowanych na tym etapie życia”*. Można by polemizować, czy takie stanowisko wystarczająco uzasadniało ograniczenie wywodów jedynie do tej fazy adolescencji. Tym bardziej, że gimnazjum jako element struktury polskiego systemu oświatowego odszedł już do historii. Brak analiz dotyczących młodzieży nieco tylko starszej od gimnazjalistów można postrzegać jako istotny mankament opracowania.

Habilitantka bardzo roztropnie rozpoczyna analizy wypowiedzi badanych nauczycieli i socjoterapeutów od zarejestrowania tego, jak postrzegają oni współczesną młodzież? Z uzyskanych opinii Habilitantka wyodrębniła kilka typów tożsamości współczesnych adolescentów. Należą do nich: tożsamość wirtualna, tożsamość stereotypowa, tożsamość eksplorująca oraz tożsamość relacyjna. Ten

fragment badań stanowi znakomite tło dla zasadniczych kwestii podnoszonych w dalszej kolejności. Należy do nich szacowanie przez badanych znaczenia dla rozwoju młodzieży czynników chroniących oraz czynników ryzyka a także celów podejmowanych przez młodzież zachowań ryzykownych. Raczej unikałbym mówienia o funkcjach zachowań ryzykownych, a takiego terminu używa Habilitantka.

Dr Barbara Jankowiak zauważyła, że takie zadania rozwojowe jak kształtowania tożsamości oraz relacji interpersonalnych są obecne w wypowiedziach zarówno badanych pedagogów jak i socjoterapeutów, natomiast zadania stricte edukacyjne pojawiają się jedynie jako element wypowiedzi pedagogów. Dotyczy to między innymi tak ważnych aspektów jak kształtowanie ścieżki zawodowej czy uświadamianie konieczności uczenia się przez całe życie.

Niezmiernie ważnym pytaniem, które zawarte jest wśród sformułowanych przez dr Barbarę Jankowiak problemów szczegółowych jest pytanie o to, jak badani nauczyciele i socjoterapeuci postrzegają własną rolę i rolę instytucji, w których pracują w projektowaniu i realizacji działań profilaktycznych dotyczących zachowań ryzykownych młodzieży? W tym kontekście ważne jest, że wszyscy badani wskazywali jako szczególnie wartościowe te działania profilaktyczne, które opierają się na wzmacnianiu zasobów przede wszystkim jednostki, ale także środowiska, oraz kształtowaniu właściwych kompetencji osób realizujących zadania w obszarze profilaktyki zachowań ryzykownych.

W analizie materiału badawczego Habilitantkę cechuje duża doza wnikliwości i skrupulatność. Na podkreślenie zasługuje przykładanie należytej wagi do kwestii etycznych, które ze względu i na meritum poruszanych zagadnień oraz przyjętą perspektywę metodologiczną są niezwykle znaczące. Autorka nie tylko dostrzega znaczenie tych kwestii, ale także wykazuje dużą wrażliwość w ich uwzględnianiu. Przykładem jest choćby ważna kwestia uświadamiania sobie przez badaczkę *presupozycji wnoszonych do badań*, w postaci *narzucających się automatycznie własnych wartości*.

Warto zwrócić uwagę na pogłębione interpretacje. Dociekanie przez Habilitantkę podobieństw i różnic w wypowiedziach badanych pedagogów

i socjoterapeutów nacechowane jest świadomością ograniczeń, jakie towarzyszą tym intelektualnym zabiegom. Autorka wyraźnie podkreśla także to, że wszelkie ewentualne uogólnienia odnoszące się do nauczycieli i socjoterapeutów jako grup zawodowych, nie są uprawnione. Poszczególne partie analiz kończone są wnioskami, co z perspektywy pedagogicznej jest niezmiernie ważne. Na specjalne podkreślenie zasługuje podjęta próba konceptualizacji analizowanego zjawiska. Habilitantka dokonała udanej próby stworzenia autorskiej klasyfikacji zachowań ryzykownych młodzieży, uwzględniając jako kryteria ich nasilenie oraz rolę jaką pełnią w funkcjonowaniu młodzieży. W rezultacie wyróżniła cztery kategorie zachowań ryzykownych. Są nimi zachowania: eksploracyjne, kryzysowe, unikające i deficytowe.

Na oddzielne podkreślenie zasługują sformułowane przez Autorkę monografii wnioski z badań dla praktyki pedagogicznej. Pierwszym z nich jest potrzeba dogłębnego rozumienia zachowań ryzykownych. Habilitantka wyraźnie zaznacza, że sposób konceptualizacji zachowań ryzykownych, utworzony na podstawie wypowiedzi badanych nauczycieli i socjoterapeutów nie jest tożsamy z diagnozą samego zjawiska. To bardzo ważne rozróżnienie stanu świadomości badanych dotyczącego zjawiska od rzeczywistego obrazu tego zjawiska badanego przy użyciu innej perspektywy metodologicznej. Niestety takie rozróżnienie nie zawsze jest obecne w pracy młodych badaczy i bardzo ważne, że jest ono obecne w refleksji Habilitantki.

Co do kwestii szczegółowych podniesionych przez dr Barbarę Jankowiak we wskazaniach dla praktyki pedagogicznej warto zwrócić uwagę na wyniki dotyczące roli wychowawcy w obszarze edukacji seksualnej uczniów oraz profilaktyki w aspekcie zachowań seksualnych. Autorka dostrzega tu silną obecność nierówności oddziaływań ze względu na płeć. Otóż uzyskane wyniki wskazują na uwypuklenie zachowań ryzykownych dziewcząt, z jednoczesnym pomniejszaniem tychże w odniesieniu do chłopców. Prowadzi to do uznawania ryzykownych zachowań chłopców za niegroźne i naturalne, a podobnych zachowań dziewcząt, za zachowania świadczące o istnieniu zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym.

Konkludując należy stwierdzić, że rozprawa dr Barbary Jankowiak rzuca wiele nowego światła na zachowania ryzykowne współczesnej młodzieży a uprawiana przez

Habilitantkę nauka to znakomity przykład syntezy refleksji i praktyki edukacyjnej. Książka wskazywana przez dr Barbarę Jankowiak jako główne osiągnięcie naukowe znakomicie wpisuje się w najlepsze trendy współczesnej refleksji edukacyjnej. Habilitantka perfekcyjnie wykorzystuje dorobek nauk bliskich pedagogice, takich jak psychologia socjologia czy nauki o kulturze. Godne podkreślenia są także kompetencje Autorki w zakresie wiedzy biologicznej i medycznej. Habilitantka znakomicie radzi sobie w mnogości przywoływanych teorii, koncepcji i modeli. Ale co najważniejsze, czyniąc to z perspektywy pedagogiki, jako dyscypliny wyjątkowo silnie powiązanej z rzeczywistością, wykazuje skuteczność w analizowaniu badanej problematyki z pozycji „zanurzonego” w rzeczywistość praktyka.

Ocena pozostałej istotnej działalności naukowej

W Autoreferacie Habilitantka sama wyróżniła następujące obszary prowadzonych badań naukowych: socjoterapia jako profesjonalna forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej, funkcjonowanie psychospołeczne młodzieży, pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla dzieci i młodzieży oraz jakość relacji intymnych. Dr Barbara Jankowiak sama podkreśla komplementarność wskazanych obszarów i jest to zgodne z rzeczywistością.

Najwięcej uwagi dr Barbara Jankowiak poświęca pierwszemu z wyróżnionych obszarów, czyli socjoterapii jako profesjonalnej formie pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Podkreśla biograficzne uzasadnienia aktywności w tym obszarze. Nie bez znaczenia jest tu fakt, że jest absolwentką studiów magisterskich z pedagogiki oraz psychologii. Ma za sobą także szkolenia z zakresu socjoterapii i treningu interpersonalnego oraz psychoterapii. Brała udział w powoływaniu na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza specjalności Socjoterapia i Promocja Zdrowia. Niezwykle istotne jest także to, że Habilitantka pracowała jako nauczycielka zajęć psychoedukacyjnych i promujących zdrowie, była także wychowawczynią klasy. Była zatrudniona jako psychoterapeutką w placówkach opiekuńczych, w domu dziecka oraz ośrodku opiekuńczo-wychowawczym dla dziewcząt. Bogate doświadczenia zawodowe bez wątpienia stanowiły znakomitą

podstawę nie tylko do dogłębnego i zrozumienia socjoterapii jako formy pomocy, ale przede wszystkim stworzyły solidny fundament pod eksploracje naukowe. Na uwagę zasługuje aktywność publikacyjna Habilitantki w obszarze związanym z socjoterapią. Do najbardziej znaczących jej prac w tym zakresie można zaliczyć monografię zbiorową zatytułowaną *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Teoria i praktyka* wydaną przez Wydawnictwo Naukowe UAM. Na uwagę zasługuje też kierowanie przez dr Barbarę Jankowiak Wydziałową Grupą Badawczą *Psychologiczno-Pedagogiczne Aspekty Socjoterapii*. Jak podkreśla sama Habilitantka jej zainteresowanie socjoterapią wiąże się z propagowaniem *świadomej i opartej na dowodach empirycznych praktyki pomocowej*. Nic więc dziwnego, że mocną stroną aktywności dr Barbary Jankowiak jest zaangażowanie w działania zmierzające do zwiększenia profesjonalizacji socjoterapii. Ważnym aspektem tych działań jest nie tylko łączenie refleksji teoretycznej z działalnością praktyczną, albowiem Habilitantka podkreśla także znaczenie zwiększania kompetencji badawczych socjoterapeutów. Uzupełnieniem aktywności w tym obszarze jest współpraca dr Barbary Jankowiak z Polskim Stowarzyszeniem Socjoterapeutów i Trenerów oraz jej uczestnictwo w szeregu konferencji naukowych

Drugim wyróżnionym przez Habilitantkę obszarem działalności naukowo-badawczej jest funkcjonowanie psychospołeczne młodzieży. Aktywność badawcza w tym obszarze związana jest między innymi z uczestnictwem w ogólnopolskim projekcie *Gender w podręcznikach* realizowanym przez Interdyscyplinarne Centrum Badań Płci Kulturowej i Tożsamości Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w ramach szerszego projektu *Kobiety i mężczyźni, dziewczęta i chłopcy RAZEM przeciwko stereotypom płciowym* jako część Programu Obywatele dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG. W ramach działań projektowych Dr Barbara Jankowiak zrealizowała ekspercką analizę wydanych w Polsce podręczników gimnazjalnych do przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie pod kątem sposobu obrazowania w nich kobiecości i męskości. Habilitantka brała także aktywny udział w projekcie „*Diagnoza Postaw Politycznych Studentów Poznańskich Uczelni*”.

Na uwagę w tym obszarze zasługuje monografia zbiorowa zatytułowana *Kontrowersje wokół socjalizacji dziewcząt i kobiet* współredagowana przez Habilitantkę wspólnie z Agatą Matysiak-Błaszczak. Poza współredakcją tejże pracy dr Barbara Jankowiak przygotowała także autorskie rozdziały, które dotyczyły głównie behawioralnych i emocjonalnych problemów, jakich doświadczają dziewczęta. Autorka podkreśla, że naukowo-badawcza refleksja obejmująca problematykę kobiecą jest znacznie rzadziej podejmowana, niż badania skoncentrowane na rozwoju mężczyzn.

O wszechstronności zainteresowań badawczych Habilitantki świadczą inne podejmowane przez nią tematy. Należą do nich między innymi: próba określenia (wraz z dr Karoliną Kuryś-Szyncel) potencjału okresu adolescencji w odniesieniu czasu i przestrzeni; analiza niekorzystnych strategii adaptacyjnych młodych ludzi w postaci zachowań agresywnych i przestępczych; opis zachowań ryzykownych związanych z cyberprzemocą; analiza przyczyn i konsekwencji wczesnego rozpoczęcia współżycia seksualnego; czy też wpływu konfliktów między rodzicami na pojawienie się problemów w funkcjonowaniu psychospołecznym ich dzieci.

Wśród wyróżnionych przez dr Barbarę Jankowiak obszarów jej zainteresowań naukowych znalazła się także pomoc psychologiczno-pedagogiczna skierowana do dzieci i młodzieży. Ten obszar jak żaden inny łączy formalne wykształcenie z doświadczaniem realiów pracy nauczyciela oraz psychoterapeuty. Aktywność habilitantki w tym zakresie obejmowała zarówno diagnozę, jak też oparte na niej planowanie i realizacja konkretnych działań. Nieobce jej była także ewaluacja takich działań. Aktywne uczestnictwo we wszystkich etapach pracy psychologiczno-pedagogicznej dodatkowo inspirowało dr Barbarę Jankowiak do pogłębionej analizy naukowej tego obszaru rzeczywistości, którego tak intensywnie doświadczała. Ważne miejsce w tym obszarze zajmują kwestie dotyczące seksualności dzieci i młodzieży. Ten obszar jest często pomijany w refleksji pedagogicznej dotyczącej wychowania młodzieży. Na szczególne podkreślenie zasługują badania obejmujące interwencje pomocowe i psychoterapeutyczne organizowane dla ofiar wykorzystania seksualnego. Dociekania naukowe z tego zakresu dotyczą sfery społecznego tabu a jednocześnie jednej z najciemniejszych stron relacji międzyludzkich. Autorka bez wątpienia należy do nielicznego grona polskich badaczy, którzy obejmują refleksją naukową kwestie

dotyczące skutków przemocy seksualnej w rodzinie. Swoje dociekania zaprezentowała w konferencjach naukowych, o których szczegółowo pisze w Autoreferacie.

Swoistą kontynuacją tematyki, na którą wskazałem w poprzednim akapicie jest ostatni z wyodrębnionych przez Habilitantkę obszar zainteresowań naukowych. Jest nim *jakość relacji intymnych*. Ta tematyka nawiązuje wprost do badań zawartych w dysertacji doktorskiej zatytułowanej *Aktywność seksualna nauczycieli a jakość i trwałość ich związków partnerskich*. Po zrealizowaniu doktoratu Habilitantka skoncentrowała się na zagadnieniach dotyczących funkcjonowania w związkach intymnych młodych dorosłych i młodzieży. Badania w tym zakresie realizowała wspólnie z doktor Karoliną Kuryś-Szyncel w ramach zespołu *Tradycyjne i Alternatywne Związki Partnerskie w Perspektywie Psychopedagogicznej*. Uzyskane wyniki doprowadziły do wniosku, że o poczuciu spełnienia, szczęścia w związku, szereg czynników stanowiących o jakości relacji, które mają charakter pozaformalny. Obecnie w ramach wymienionego wyżej projektu przygotowywana jest publikacja książki zatytułowanej *Intimate Relationships: A Cross-Cultural Study*. Praca ma być wydana w Cambridge University Press.

Badania naukowe dr Barbary Jankowiak w tym obszarze były publikowane w szeregu artykułów w wysokopunktowanych i cieszących się dużą renomą czasopismach naukowych. Efekty pracy naukowej Habilitantki spotkały się także z uznaniem władz macierzystej uczelni. W latach 2012 - 2015 była ona rokrocznie honorowana Nagrodami JM Rektora Uniwersytetu im Adama Mickiewicza za działalność naukową.

Całość dorobku naukowego dr Barbary Jankowiak cechuje wysoki poziom wnikliwości, wrażliwości i dbałości o warsztat naukowy. W doskonały sposób Habilitantka potrafi łączyć dokonania naukowe z praktyką nauczyciela i socjoterapy. Zanurzenie w rzeczywistość nadaje wyrazistej dynamiki jej poczynaniom naukowym. Jej prace cechuje głęboka refleksyjność wyrażona piękną polszczyzną. W osobie dr Barbary Jankowiak polska pedagogika zyskuje cennego samodzielnego pracownika nauki, o szerokich horyzontach i interdyscyplinarnych kompetencjach.

Reasumując, dorobek doktor Barbary Jankowiak w obszarach naukowym, dydaktycznym oraz organizacyjnym oceniam zdecydowanie pozytywnie. Jestem przekonany, że jej osiągnięcia, a zwłaszcza monografia przedstawiona przez Habilitantkę jako główne osiągnięcie, wnoszą nowe treści do refleksji pedagogicznej, a zwłaszcza do naukowej refleksji o wielowymiarowo postrzeganym procesie osiągania przez młodzież dorosłości i problemach z nim związanych. Uznaję to za znaczący wkład w rozwój polskiej pedagogiki, a tym samym stwierdzam, że Habilitantka spełnia wymogi sformułowane w obowiązującej ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Ustawa z dnia 14 marca 2003 roku, Dziennik Ustaw nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami). W związku z tym wnoszę o dopuszczenie doktor Barbary Jankowiak do dalszych etapów postępowania zmierzających do nadania Jej stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Andrzej Zolicki

Białystok 12 marca 2018 roku